

Informácia o účasti československej delegácie na X. svetovom sociologickom kongrese

I.

X. svetový sociologický kongres sa konal v dňoch 16.–21. augusta 1982 v Mexiku. Kongres zvolala Medzinárodná sociologická asociácia (ISA) v spolupráci s Národnou autonómnou mexickou univerzitou (UNAM).

Medzinárodná sociologická asociácia, založená v roku 1949, patrí medzi významné medzinárodné vedecké organizácie. Za uplynulé desaťročia sa v jej členskom zložení výrazne zvýšilo zastúpenie sociológov socialistických krajín a vzrástla ich autorita; v posledných rokoch intenzívne vzrastá vplyv sociológov z rozvojových krajín.

Kongresu sa zúčastnilo vyše 4000 delegátov. Zo socialistických krajín boli prítomné delegácie zo ZSSR, NDR, BER, MLR, PLR, a ČSSR. Najpočetnejšia bola sovietska a bulharská delegácia.

Kongres bol slávnostne zahájený v Paláci krásnych umení za prítomnosti prezidenta mexickej republiky José Lopéza Portilu. Jednanie otvoril redaktor Mexickej univerzity dr. Otavio Rivero Serrano; vyslovil sa za mierovú spoluprácu národov a za využitie vedy v prospech sociálneho pokroku; s krátkymi prejavmi vystúpili ďalej J. Labastida za mexický organizačný výbor kongresu, doterajší prezident ISA U. Himmelstrand a traja doterajší viceprezidenti ISA F. Cardoso, M. Sokolowski, R. H. Turner. Oficiálnemu zahájeniu kongresu i jeho priebehu venovali všetky mexické masovokomunikačné prostriedky značnú pozornosť.

II.

Základná téma kongresu – Sociologická teória a sociálna prax – sa posudzovala na troch plenárnych zasadnutiach a 33 sympóziách.

Na prvom plenárnom zasadnutí sa prerokúval celý komplex tém z rôznych oblastí sociologického bádania, a to se zreteľom na to, či a ako sa sociologická teória aplikuje v konkrétnej situácii, ako sa v dôsledku praktickej aplikácie modifikuje, v akej miere umožňuje pripravovať programy a ovplyvňovať sociálnu prax. Osobitná pozornosť sa venovala problematike sociologickej teórie a praxe vo vzťahu ku globálnym problémom, ktoré svojou povahou a významom prekračujú národné hranice a môžu sa účinne riešiť len na báze medzinárodnej spolupráce.

Druhé plenárne zasadnutie (Programy pre sociologický výskum a sociálnu prax: kontinuita a diskontinuita) bolo charakterizované predovšetkým vystúpením doterajšieho prezidenta ISA Himmelstranda. Podal viac-menej extenzívnu charakteristiku takých problémov, ako: sociálna manipulácia, mnohodimenziálnosť príčinnosti, štruktúra a politická moc, filozofia a sociálne vedy, sociálne vedy a ideológia, sociálny systém a matematika, globálne otázky a pod. Vo viacerých súvislostiach podčiarknuť, že ideologické momenty nutne vchádzajú do vzťahu sociálnej teórie a praxe. Jeho vystúpenie však bolo svojím spôsobom typické pre postoje tých sociológov, ktorí sú proti vojne, proti horúčkovitému zbrojeniu, ktorí chcú byť demokratmi, ale nechcú či nemôžu byť marxistami.

Pokusom o určité zhodnotenie obdobia, ktoré uplynulo od posledného kongresu, boli vystúpenia F. Cardosa a H. Turnera. Publikum búrlivo aplaudovalo vystúpenie brazílskeho sociológa F. Cardosa; vyzdvihol fakt, že sociologický kongres sa prvýkrát uskutočňuje v Latinskej Amerike; to nemá znamenať, že ide o regionálnu záležitosť, hoci nemožno prehliadať špecifické problémy tejto časti sveta. Ďalší priebeh kongresu však ukázal, že v rade tém boli tak či onak špecifické problémy Latinskej Ameriky dominujúce.

Pokiaľ sa uvedení i ďalší západní referenti zaoberali hlavnou témou, t. j. vzťahom sociologickej teórie a sociálnej praxe v druhej polovine dvadsiateho storočia, väčšina ich téz mala čiste všeobecný, niekedy až deklaratívny ráz. Ich úvahy o cestách pokroku ľudstva, o jeho spoločných záujmoch sa pohybovali v podstate na pacifistickej rovine a často vyúsťovali v hlásanie akéhosi „profesionálneho bratstva“ sociológov v záujme sociálneho pokroku a mieru.

Treba zaznamenať, že zatiaľ ani v radoch sociológov rozvojových krajín (ako ukázalo rokovanie kongresu) nebola výraznejšie prekonaná predstava, že sociológ má poznávať, zovšeobecňovať, a podobne, kým otázky sociálnej praxe sú záležitosťou iných.

Z takéhoto rámca úvah jednoznačne vybočili vystúpenia delegátov socialistických krajín (na tomto plenárnom zasadnutí osobitne vystúpenie sovietského sociológa K. N. Momdžijana), ktoré zaujímali jednoznačnú pozíciu, že sociológia má svojimi špecifickými možnosťami aktívne vstupovať do sociálnych zápasov súčasnej doby a podčiarkovali nerozlučnú spojitosť sociológie a politiky, sociológie a ideológie.

Tretie plenárne zasadnutie (Globálne problémy vo svetle sociologickej teórie a spoločenskej praxe) bolo venované globálnym problémom svetového vývoja (najmä problémom mieru, vedeckotechnickej revolúcii a životnému prostrediu). Príznačnou bola skutočnosť, že k tejto problematike polovica referujúcich bola zo socialistických krajín (G. Osipov a N. Lapin zo Sovietskeho zväzu a F. Charvát v zastúpení akademika Richtu z ČSSR). V ich vystúpeniach ako aj vo vystúpeniach referentov z Mexika, Nórska, Nigérie sa poukázalo na sociálnu podstatu súdobých problémov globálneho vývoja sveta a zdôraznila sa nezbytnosť ich sociologického skúmania. Vzhľadom na atmosféru, ktorú vytváralo mexické prostredie, boli principiálne postoje socialistických delegátov k otázkam zachovania svetového mieru ako prvoradým otázkam ľudstva v súčasnej etape prijaté veľmi priaznivo. So súhlasom boli prijaté i názory socialistických delegátov na riešenie ďalších globálnych problémov (zabezpečenie výživy ľudstva, energetické problémy, surovínové zdroje a ich spravodlivé využívanie, riešenie ekologických otázok, využívanie vymožeností, ktoré prináša vedeckotechnický pokrok, atď.). Rokovanie tohto pléna výrazne vyznelo v prospech pravdivej interpretácie súdobých globálnych problémov svetového vývoja a podtrhlo ich antiimperialistickú povahu.

Štatusom sociológie v riešení vzťahu teórie praxe sa zapodievalo aj *štvrté, záverečné plenárne zasadnutie* kongresu. Vystúpil v ňom doterajší prezident ISA Himmelstrand, nový prezident prof. Cardoso, vedúci sovietskej delegácie člen korešp. AV ZSSR T. V. Rjabuškin, bulharský predstaviteľ prof. Ch. Kjuranov, americký sociológ prof. Smelser, francúzsky profesor A. Touraine.

Celému priebehu záverečného rokovania udalo tón vystúpenie prof. Kjuranova, ktorý zhrnul vystúpenia pokrokových sociológov na kongrese s osobitným zreteľom na vystúpenie sociológov z rozvojových krajín a ich kritiku neokolonializmu. Podnetné bolo ďalej vystúpenie vedúceho sovietskej delegácie s. Rjabuškina, ktorý kritizoval plochý empirizmus v sociológii i odtrhnutosť sociologických výskumov od aktuálnych problémov súčasného sveta. Na konkrétnych sociologických výskumoch v ZSSR dokumentoval funkciu sociológie v riadení spoločenských procesov, v sociálnom plánovaní, vo formovaní spôsobu života a podobne.

Vzhľadom na priebeh rokovania k hlavnej téme kongresu i na atmosféru, ktorá na kongrese vládla (silný tlak prítomnej mexickej mládeže, protiamerické a protimperialistické nálady v Mexiku), je príznačné, že aj prof. A. Touraine, známy tým, že doposiaľ vždy jednoznačne stál na weberovských pozíciách nezúčastnenej vedy, vyslovil sa pre angažovanosť sociológie a pomerne široko sa zapodieval globálnymi problémami; prehlásil dokonca prostý objektivismus za naivný a prekonaný.

Okrem plenárnych zasadnutí sa hlavná téma kongresu prerokúvala z rozličných aspektov na 33 sympóziách. Tematika sympózií zahŕňovala širokú paletu problémov; posudzovali sa vývojové tendencie v sociologickej teórii, role sociológie v plánovaní a riadení, jej role v priemyselných vzťahoch a pracovných konfliktoch, ďalej problémy sociálnych indikátorov a ich úloha v sociálnom rozvoji, otázky sociálnej reprodukcie, rozvoj sociologickej teórie v kontexte výchovných systémov, práva a zdravotníctva, problematika kvality života a spôsobu života, matematické modely a sociologické teórie a ďalšie. S osobitnou pozornosťou sa stretlo sympóziu, ktorému predsedal sovietsky sociológ A. Zdravomyslov na tému: Nové tendencie v marxistickej teórii. Sympóziu zaznamenalo rekordný počet účastníkov a živý záujem najmä zo strany prítomných sociológov krajín Latinskej Ameriky a mexických študentov.

Okrem plenárnych zasadnutí a sympózií orientovaných na hlavnú tému kongresu usporiadal každý z 37 výskumných výborov ISA (RC) rad (6–12) zasadnutí; dovedna sa ich konalo 330. Výskumné výbory ako najvyššia organizačná forma vedecko-výskumnej činnosti ISA pokrývajú rôzne oblasti, resp. smery sociologického bádania (sociológia výchovy, rodiny, práce, mládeže, stárnutia, práva, voľného času, športu, komunikácií, politiky, umení, vedy, socio-lingvistika, socio-technika, dejiny socio-

lógie a iné). Ich zasadnutia vytvorili preto na kongrese bázu pre stretnutie sociológov-špecialistov k najrozmanitejším otázkam. Tvorili však väčšinou len akúsi tribúnu ideí a často mali viac-menej informatívny charakter.

Rokovací program kongresu dopĺňovala ďalej pomerne rozmanitá problematika zasadnutí organizovaných jednotlivými delegáciami formou ad hoc groups a formou špeciálnych zasadnutí. Podstatná časť týchto zasadnutí sa zapodievala problémami sociologickej teórie a sociálnej praxe rozvojových krajín.

Osobitnej pozornosti, najmä zo strany delegátov Mexika a Latinskej Ameriky sa tešili dve ad hoc skupiny 21, organizované sovietskymi sociológmi v čele s K. Momdžijanom za spolupráce s našou delegáciou a to na tému *Dialektika a sociológia*.

Dobrou praxou bolo aj zaradenie špeciálnych sociologických filmov (najmä s tematikou vidieckeho obyvateľstva, indiánskych kmeňov a pod.).

III.

Pre celkovú charakteristiku kongresu treba vyzdvihnúť nasledujúce skutočnosti:

1. Bol to v histórii ISA *prvý kongres v oblasti Latinskej Ameriky*. Krajiny tejto oblasti prezentovali na kongrese pomerne intenzívny dynamický rozvoj sociologického bádania. Kongresu sa zúčastňovali početné skupiny mexických študentov, ktorí si pod heslami boja proti neokolonializmu v kultúre vynútili, aby sa na plenárnych zasadnutiach, ale aj na iných zasadnutiach prekladalo do španielčiny. Obe uvedené skutočnosti účinne spolupôsobili na vytvorenie atmosféry, ktorá mala citeľný *proti-imperialistický* náboj. V danej atmosfére prakticky nebola živná pôda ani pre organizovanie provokačných politických akcií voči socialistickým krajinám. V porovnaní s posledným kongresom v Uppsale bola aj účasť československých emigrantov a takisto aj ich aktivita prakticky mizivá.

2. Kongres bol v znamení *zreteľného ústupu anglosaskej sociológie a istého presunu k empirickej sociológii rozvojových krajín*. V jej radoch je už nesporne isté jadro marxisticky orientovaných sociológov, nemá však zatiaľ rozhodujúce pozície; u časti jej predstaviteľov pretrváva i rad nejasností a skreslených informácií o rozvoji sociológie v socialistických krajinách a o živote v týchto krajinách vôbec. Pokladáme za nutné prispievať aj z našej strany k posilňovaniu marxistických pozícií v sociologickom fronte rozvojových krajín.

Sociológia rozvojových krajín (najmä Latinskej Ameriky) vniesla do programu kongresu širokú paletu empirických výskumov. Táto tendencia, ktorá má zrejme svoje príčiny jednak v objektívnych podmienkach a potrebách, jednak v kadrovej situácii rozvojových krajín, pôsobila do istej miery v rokovaní kongresu dezintegrovačne; niesla so sebou síce zaujímavé informácie, z hľadiska rozvoja sociologickej teórie nepriniesla zatiaľ významnejšie výsledky. Súčasne sa dosť zjavne ukázalo, že sociológia týchto krajín – najmä Latinskej Ameriky je voči „klasickej sociológii“ Západu kontinuálna i diskontinuálna.

3. Plenárne zasadnutia kongresu i rokovania sympózií presvedčivo ukázali, že *v riešení základnej problematiky kongresu o vzťahu sociologickej teórie a sociálnej praxe zaujíma marxisticko-leninská sociológia vedúce postavenie; disponuje nielen metodologickými prednosťami, ale aj preukázateľnými výsledkami v naplňovaní organického spojenia sociologickej teórie a sociálnej praxe*.

Zložené dynamické sociálne procesy, vyostrujúce sa sociálne protirečenia kapitalistických zemí, vážne globálne problémy, dotýkajúce sa samej existencie ľudstva nútia však aj predstaviteľov západnej sociológie vychádzať z akademického rámca a (aspoň slovné) kľásť dôraz na praktické využitie sociologických poznatkov. Buržoázna sociológia prejavuje potrebu reagovať na problémy, nastolené marxizmom, na kľúčové problémy sociálneho pokroku, ktoré nemožno obchádzať. Ale v ich riešení nemôže prirodzene prekročiť svoje teoreticko-metodologické hranice. Disponuje síce stále schopnosťou priniesť v rade partiálnych otázok (napr. kriminalita mládeže, techniky empirických výskumov a i.) zaujímavé poznatky, ale v zásadných otázkach sociálneho pokroku sa presadzujú abstraktne-humanistické prístupy so snahou povzniesť sa v teórii nad ožehavé rozpory súčasného sveta.

Tlak požiadaviek sociálnej praxe na sociologickú teóriu je markantný *v rozvojových zemiach*, osobitne tam, kde sú pri moci pokrokové vlády. Pokrokové sily týchto krajín hľadajú účinné cesty riešenia svojich zložitých sociálnych problémov. V tomto kontexte aj na tomto kongrese zazneli hlasy, vyzývajúce predstaviteľov marxistickej sociológie k účinnejšej spolupráci pri riešení sociálnych problémov rozvojových krajín, čo prirodzene vyžaduje konkrétne výskumy i teoretické analýzy. Predovšetkým vďaka činnosti delegácií socialistických krajín zaznamenal

preto kongres istý pokrok v riešení problematiky vzťahov sociologickej teórie a sociálnej praxe. Znamenal súčasne podporu progresívne orientovaným silám v Latinskej Amerike a v rozvojových krajinách vôbec.

4. Rokovanie kongresu ukázalo, že v *čoraz širšej odbornej verejnosti presadzuje sa poznanie o neoddeliteľnosti sociológie a politiky, sociológie a ideologie. Tu sa, prirodzene, vyhrocujú aj základné ideové a metodologické odlišnosti, či protikladnosti buržoáznych sociologických škôl a marxistickej sociológie*. Závažnosť ideových a politických aspektov sa markantne prejavila najmä pri prerokúvaní okruhu globálnych problémov súčasného sveta.

5. So živým záujmom a podporou sa stretla iniciatíva sociológov ZSSR a niektorých ďalších socialistických krajín smerujúca k zdôrazneniu poznatku, že *bez systematického prehlbovania teoreticko-metodologického zázemia sociologických výskumov nemožno zvyšovať ich efektívne využitie v sociálnej praxi*. V tejto súvislosti sa na viacerých fórach kongresového rokovania prezentovala svetonázorová a metodologická funkcia historického materializmu a materialistickej dialektiky vo zvyšovaní teoretickej úrovne sociologického poznania. Súčasná sa konštatovala nevyhnutnosť súčinnosti sociológie s inými špeciálnymi vedami, najmä s ekonómiou, sociálnou psychológiou a podobne; diskutovali sa možnosti, ale aj hranice využitia matematiky, resp. matematicko-štatistických metód, modelovania, atď.

Je zaujímavé, že stanovisko sociológov socialistických krajín v prospech rozvoja teórie podporili mnohí poprední predstavitelia Západu. Na záverečnom plenárnom zasadnutí americký sociológ prof. Smelser zdôraznil gnozeologickú, prognostickú i socio-technickú funkciu teórie; uviedol, že skutočne vedecká teória musí byť schopná priniesť aj sociálne efekty.

Pri viacerých rokovaníach sa prevaha teoreticko-metodologického zázemia sociológie socialistických krajín markantne prejavila; súčasne sa však ukázalo, že v *špeciálnych otázkach odborových sociologických disciplín* postrádame často konkrétnejšie údaje o stave a pohybe danej oblasti sociálnej reality.

6. *Positívne možno hodnotiť aj situáciu v zložení nových orgánov ISA*; predstavitelia socialistických krajín vyvinuli v tomto ohľade cieľavedomú činnosť. Personálne zloženie nových orgánov, najmä Výkonného výboru ISA je v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami nesporne progresívnejšie. Novým prezidentom ISA stal sa brazílsky sociológ F. Cardoso, za viceprezidentov boli zvolení: K. Momdžijan (ZSSR), J. Dofny (Kanada) a J. Watanuki (Japonsko). Do výkonného výboru boli zvolení zo socialistických krajín ďalší dvaja členovia, a to Dr. Mayer (NDR) a Dr. Szálai (MLR).

Vo výskumných výboroch má zatiaľ Západ stále silné pozície, hoci postupne absentujú významné osobnosti. Zostáva naďalej žiadúce angažovať sa v činnosti výskumných výborov, najmä tých, na ktorých nám osobitne záleží, pretože tieto výbory pracujú permanentne a v rokovaní kongresov zaujímajú významné miesto.

IV.

ČSSR vyslala na kongres štvorčlennú delegáciu. Tvorili ju akademik Vladimír Cirbes, doc. dr. František Charvát, DrSc., člen korespondent ČSAV Jaroslav Kohout a doc. dr. Karel Rychtařík, DrSc. Delegáti sa aktívne zúčastnili jednaní kongresu, a to ako na úrovni plenárnych zasadnutí, tak na úrovni sympózií a ad hoc skupín. Najmä sa podieľali na programe kongresových jednaní, ktoré organizovali predstavitelia socialistických krajín.

Politicky významnou súčasťou činnosti delegácie boli početné neformálne rozhovory s mexickými vysokoškolskými prítomnými na kongrese a s radom pokrokových predstaviteľov mexickej univerzity. Potešujúci bol ich živý záujem o rozvoj a výsledky sociológie v Československu a o spoločensko-politické pomery v Československu vôbec.

Účasť československej delegácie na kongrese bola užitočná; prispela k bezprostrednému poznaniu niektorých základných tendencií i otvorených problémov v rozvoji sociologického bádania; upevnila presvedčenie o závažnosti teoretických i metodologických nárokov, ktoré môže a musí postupne riešiť marxisticko-leninská sociológia, aby mohla efektívne splniť aj očakávanie zo strany rozvojových krajín pri riešení ich sociálnych problémov.

Delegácia s priaznivou odozvou prezentovala niektoré výsledky sociologického bádania v Československu a prispela aj mimo oficiálnych rokovaní k propagácii predností socializmu v rozvoji vedy a jej využiti v praxi, v záujme mieru a sociálneho pokroku.

V. Cirbes — F. Charvát — J. Kohout — K. Rychtařík